

Микита Жмурко
молодший науковий співробітник, голова Ради молодих
науковців Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
м. Київ (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

В процесі професійного самовизначення мислення вирішує конкретні задачі з обробки інформації та забезпечує процес прийняття рішень стосовно вибору майбутньої професії. Оскільки процес професійного самовизначення характеризується високим рівнем невизначеності, а його результат несе відстрочені в часовій перспективі наслідки важливою задачею перед системою освіти в умовах сучасного світу стає формування в учня здатності до стратегічного мислення. Під даним типом мисленням ми розуміємо здатність учня орієнтуючись в постійно мінливому світі створювати та реалізовувати проект власного професійного становлення, досягаючи конкретних поставлених цілей та результатів.

В основі стратегічного мислення знаходяться його структурні складові – стратегії мислення, що визначають особливості творчої мислиневої діяльності особистості. Так вперше поняття «стратегії мислення» в психології було введено Дж. Брунером. Він розглядав стратегію як форму організації мислиневої діяльності особистості в процесі вирішення творчих задач. Саме поняття стратегії він визначає як: – «певний спосіб надбання, збереження і використання інформації, що забезпечує досягнення певних цілей в тому сенсі, що він повинен привести до певних результатів» [1, с. 136]. Як бачимо важливою ознакою стратегії мислення виступає її результативність. Тобто використання стратегій суб'єктом передбачає його усвідомлений підхід до вирішення задач з чітким розумінням бажаного результату. Також провідною ознакою стратегій виступає наявність в їх змісті певного систематичного порядку в обробці інформації. Стратегії на протигагу випадковим, невпорядкованим діям економлять час та пізнавальний ресурс особистості, зумовлюють гнучкість мислення та забезпечують впевненість особистості у вірності

визначеного порядку дій та забезпечують їх послідовність відносно даного порядку. Головну функцію стратегій Дж. Брунер вбачав в впорядкуванні інформації, створенні таких схем і структур, які ведуть до спрощення процесу вирішення задач.

На основі власних психологічних досліджень Дж. Брунер виділив три типи стратегій, що відрізняються за рівнем складності [2, с. 364-366].

Перша стратегія має назву – випадковий перебіг. Дана стратегія характеризується тим, що спочатку особистість формує гіпотезу, або здійснює вибір і лише потім оцінює їх правомірність і в разі негативного результату висуває нове припущення. Так продовжується доти поки не буде знайдено вірне рішення.

Таку стратегію можна назвати методом проби і помилок. Як правило нею користуються або діти, або суб'єкти зі слабо структурованим мисленням. Недоліком такої стратегії є те, що пошук вирішення наявної задачі відбувається несистематично, вирізняється низькою змістовністю та рівнем контролю ситуації і може призвести до зниження мотивації у суб'єкта, що призведе до відмови від подальших спроб.

Якщо учень в процесі професійного самовизначення використовує дану стратегію, це може вказувати на низький рівень його когнітивних здібностей та не готовність на особистісному рівні приймати рішення щодо вибору майбутньої професії. Акт вибору професії в руслі даної стратегії не можна ототожнити з самовиявленням особистості, адже вибір у даному випадку не містить особистісного сенсу, а відбувається внаслідок зовнішніх обставин та умов, що диктують необхідність обирати. В результаті учень, що керується даною стратегією може швидко розчаруватись в обраній професії, що в свою чергу зумовить необхідність знову обирати нову професію. Якщо в даній особистості не виникнуть якісні зміни в самосвідомості і вона не обире іншу стратегію процес вибору може повторюватись багато разів, що в свою чергу буде відстрочувати процес професійного становлення особистості.

Другий вид стратегії – раціональний перебір. Суб'єкт, що користується даним видом стратегії спочатку аналізує нейтральне припущення, а потім, крок за кроком відсікає невірні

напрямки пошуку. По даному принципу працює штучний інтелект комп'ютера. Головною рисою такої стратегії є аналіз даних від загального до більш вузького. Як правило такою стратегією ми користуємось коли шукаєм причину несправності приладу. При послідовному наближенні коло пошуку буде поступово звужуватись доти поки ми не знайдемо ключовий елемент проблеми.

Учень, що керується даною стратегією в процесі професійного самовизначення демонструє вже розвинуті інтелектуальні здібності, необхідні для усвідомлено вибору професії. В даному випадку в учня існує певне уявлення про бажану професію на основі аналізу власних інтересів, схильностей та здібностей. В процесі професійного самовизначення такий учень систематично звіряє різні професії відносно власного сформованого уявлення про бажану професійну діяльність. Таким чином учень відсіює всі ймовірні варіанти поки не знаходить ту професію, яка відповідає його внутрішнім вимогам. Проте така стратегія хоча і забезпечує усвідомленість процесу вибору, проте не обов'язок передбачає аналіз подальшого шляху професійного розвитку особистості. Тобто учень використовуючи дану стратегію у виборі професії керується переважно наявністю власних професійних інтересів та мотивів на момент вибору не прогнозуючи ймовірні варіанти розвитку професійного майбутнього.

Третьою, найбільш складною стратегією є систематичний перебір. В рамках даної стратегії особистість усвідомлює весь діапазон ймовірних гіпотез здатна системно проаналізувати їх надавши кожній оцінку та прийняти зважене рішення враховуючи контекст ситуації.

Дана стратегія найбільш тривала у часі та потребує більш зусиль. Тому в повсякденному житті переважною кількістю людей використовується доволі рідко. Проте це єдина стратегія, що дозволяє найбільш змістовно та ефективно розробляти плани довготривалих, або складних дій. Найчастіше нею користуються науковці для того, щоб заздалегідь передбачати всі можливі варіанти розвитку подій у відповідності при застосуванні тих чи інших маніпуляцій. Однак дана стратегія знаходить своє застосування і у повсякденному житті, наприклад коли студент

готується до іспиту та обирає ймовірні питання які вірогідніше всього будуть задані, або батьки, що обирають метод виховання враховуючи його майбутні наслідки для дитини коли та стане дорослою.

В контексті професійного самовизначення старшокласника дана стратегія забезпечує найбільш раціональний та усвідомлений підхід до вибору майбутньої професії та подальшого професійного розвитку. Старшокласник що використовує дану стратегію не тільки демонструє усвідомленість власних інтересів та здібностей у виборі професії, а і здатен прогностично оцінювати результат та наслідки свого професійного вибору, порівнювати ймовірні варіанти розвитку майбутнього у випадку обрання тої чи іншої професії. Використання даної стратегії вимагає від старшокласника постійної рефлексії власних дій. Таким чином дана стратегія забезпечує здатність старшокласника оцінювати професійне самовизначення як цілісний процес результатом якого є не лише вибір професії а і знаходження свого місця в соціальному середовищі.

Використання даної стратегії ми можемо ототожнювати з проявом стратегічного мислення, адже її використання потребує від особистості високо розвинутих інтелектуальних здібностей.

Гурова Л.Л., досліджуючи мислення як процес вирішення задач розглядала поняття стратегії як «остаточно розроблений план дій, визначаючий один з ймовірних способів вирішення». Вчена зазначала, що «до моменту розробки стратегії, плани намічених дій на певних відрізках рішень можуть змінюватись, проте коли стратегія оформилась, вона визначає напрямок подальшого пошуку рішень, прогнозування майбутніх дій» [3, с. 54].

Таким чином стратегія в процесі професійного самовизначення визначає індивідуальний напрямок дій учня у виборі професії та подальшому плануванні професійного становлення.

Поняття стратегії як схеми розв'язання задач представлено в наукових розробках польського психолога Ю. Козелецького [4]. В рамках дослідження процесів прийняття рішень вчений розглядав стратегії мислення як сукупність

правил і положень, які приймає суб'єкт і на які він опирається при прийнятті рішень. Виходячи з психологічної теорії рішень, вчений виділяв два основні види стратегій: алгометричні та евристичні стратегії. Перший вид стратегій він розглядав як систему алгометричних правил, чітко визначених, що дозволяють виконати вибір альтернатив за кінчну кількість кроків. Таким чином дані стратегії представляють собою скоріше математичні алгоритми і хоча вирізняються високою надійністю проте можуть бути використані за умови вирішення лише шаблонних задач, що не потребують творчого підходу. Евристичні стратегії Ю. Козелецький розглядав як системи правил, принципів, евристик – інтуїтивного характеру, що на багато в меншій мірі визначені і не завжди дозволяють вирішити задачу. Так евристичні стратегії забезпечують процес вирішення важких, незвичайних та творчих задач. Таким чином, оскільки процес прийняття рішень стосовно вибору учнем свого професійного шляху представлений великою кількістю невідомих перемінних, а всі фактори, що впливають на процес професійного самовизначення не можливо врахувати та передбачити, неможливою стає і побудова єдиного чіткого алгоритму використання якого давало би вірний результат професійного самовизначення. Тобто, в силу того, що людина є відкритою та динамічною системою яка постійно змінюється в процесі взаємодії з навколишнім світом стає неможливим використання в процесі її особистісного вибору алгометричних стратегій. Гіпотетично їх можна використати в процесі професійного самовизначення однак в даному випадку це приведе до втрати особистісної направленості учня на процес вибору. Такий вибір за формальною ознакою буде виконаний, професія обрана однак під питанням залишиться узгодженість особистісних смислів, цінностей та інтересів з обраною професією. Тобто в процесі прийняття рішень дані види стратегій не передбачають прояв волі особистості, а спираються лише на її інтелект.

Таким чином, процес професійного самовизначення подібний до творчої діяльності, його результат не може мати єдиного об'єктивно вірного рішення. Так наприклад художник, створюючи картину, або інженер проектує новий пристрій

заздалегідь не можуть в повній деталізації передбачити кінцевий продукт. Вони керуються не чіткою схемою дій, механічно виконуючи яку можна отримати бажаний результат, а керуються наявною ідеєю та образом бажаного результату. Тому продукт їх діяльності завжди непередбачуваний та може мати різні форми реалізації. Розглядаючи професійне самовизначення як творчий процес можна припустити, що учень може досягти успіху та особистісної реалізації в різних професіях. Тобто перед учнем заздалегідь немає єдиного вірного вибору професійного шляху. Таким чином, хоча певні психологічні особливості і детермінують спрямованість учня на вибір тої чи іншої професії, неможливо розглядати успішність результату вибору лише при їх наявності. Оскільки існує великий діапазон можливих альтернатив професійної реалізації учня, остаточна оцінка вірності вибору повинна виходити з особистісного ставлення учня до обраної професії та наявності в нього позитивної моральної оцінки власного вибору.

Таким чином, виходячи з теорії прийняття рішень, та запропонованої Ю. Козелецький класифікації стратегій, процес професійного самовизначення слід розглядати як такий, що має багато варіантів вирішення. Отже доцільним в процесі обрання професії буде використання учнем саме евристичних стратегій, зміст яких орієнтований на вирішення важких, незвичайних та творчих задач з яких по суті і складається весь процес професійного самовизначення.

Література

1. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1977. – с. 136;
2. Годфруа Ж. Что такое психология: В 2-хт. Т. 1: Пер. сфранц. – М.: Мир 1992. – с. 364-366;
3. Гурова Л.Л. Психология мышления. — М.: ПЕР СЭ, 2005 – с. 54;
4. Козелецький Ю. Психологическая теория решений. Пер. с польского Г.Е. Минца и В.Н. Поруса, под ред. Б.В. Бирюкова М.: Прогресс, 1979. — 504 с.